T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

I. ULUSLARARASI KATILIMLI
BİLİM DİN VE FELSEFE TARİHİNDE

# HARRAN OKULU SEMPOZYUMU

28-30 Nisan 2006

## II. CİLT

Editör

Prof. Dr. Ali BAKKAL

ŞANLIURFA 2006

**I. Uluslararası Katılımlı Bilim, Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu**

**ISBN: 975-7113-24-7**

**Dizgi ve İç Sayfa Tasarım**

Arş. Gör. Dr. Kadir PAKSOY  Arş. Gör. Dr. Hüseyin KURT

**Kapak Tasarım**

Öğr. Gör. Haldun ÖZBUDUN

**Baskı Yeri ve Yılı**
Şelale Matbaası

Haziran 2006 - Konya

Bu kitap internet sitemizde de elektronik ortamda yayımlanmıştır.

İnternet adresi: www.harran.edu.tr/uhos/index.htm

e-posta: ilahiyat@harran.edu.tr

Adres: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Mardin Yolu 20. Km. Osmanbey Kampusü / ŞANLIURFA

Tlf: 0.414.3440036  Faks: 0.414.3440037

Bu kitapta yer alan bildirilerin ilmi ve hukuki sorumlulukları yazarlarına aittir.

Bu kitap, TÜBİTAK ve Türkiye Diyanet Vakfı'nın katkılarıyla basılmıştır.

# HARRAN PİSKOPOSU THEODORE EBÛ KURRA VE İSLAM ANLAYIŞI

**Fuat AYDIN***

**Summary**

Theodore Abu Qurra (755-830) is an Eddesian melchite Christian. After finishing his education he was appointed as bishop of Harran (795-812). But later he was unseated by Theodoret at 812. But new bishop of Antioch Job appointed him again as bishop of Harran. At 812 he left his position and dedicated the rest of his life to the religious discussions and to write books especially, against non-Melchite Christians and Muslims on doctrinal subjects. He is one of Christians who wrote some of his books in Arabic. He is also the first Christian theologian whose texts have survived until today. He knows Islamic culture better then the other contemporary Christian theologians. His quotations from Quran and Prophet Muhammad's (peace be upon him) *hadiths* had been taken from original Arabic texts. He also has very good knowledge on *kalâm* and uses it in his writings.

Key concepts: *Arab Christian writers, refutation, Theodore Abu Qurra, Islam, Harran, Memun*

## Giriş

İslam-Hıristiyanlık karşılaşmasının tarihi, Hıristiyanlığa mensup olan insanların nadir de olsa bulundukları Mekke dönemine[1] kadar götürülebilir. Ancak, Kur'an'daki ciddi meydan okumalara Hıristiyan dünyadan karşı cevap şeklindeki sonuçlara yol açan karşılaşmaların, İslam'ın Arap yarımadasının dışına çıktığı; özellikle de Hıristiyan ortodoks dünyasının entelektüel merkezleri olup, düşünsel bir geleneğe sahip olan İskenderiye, Antakya, Harran ve Urfa gibi bölgeleri fethettiğinde meydana geldiği de söylenebilir. Kur'an'ın ve müslümanların meydan okumalarına verilen hıristiyani cevaplar tarihi içinde bir çok kimsenin ismini zikretmek mümkündür. Ancak, doğrudan bu konuyla ilgilenen ve İslam'ın meydan

* Doç. Dr. Sakarya Ü. İlahiyat Fak., Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, faydin@sakarya.edu.tr.

Bu çalışmanın kaynaklarının büyük bir kısmının temin edilmesinde değerli dost Dr. Casim Avcı'nın büyük yardımları olmuştur. Kendisine bu yardımlarından ve yazılı metni okuyarak yaptığı düzeltmelerinden dolayı teşekkür etmek istiyorum.

[1] Mekke ve Arap yarım adasında söz konusu dönemdeki Hıristiyanlar hakkında bkz. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayınevi, İstanbul 1980/1400, I, 667-680.

okumalarına onun kutsal dili olan Arapça'yı kullanarak cevap verenler arasında konuyla ilgili eserleri bize kadar gelen yegane kişi Theodore Ebu Kurra'dır.

Bu çalışmada, Arapça eserler kaleme alarak hem dindaşlarına İslam'ın/müslümanların meydan okumaları karşısında entelektüel destek sağlayan hem de (yazının başlığına uygun olarak burada görmezden gelinecek olan) kendi mezhebi inancını (melkitliği[1]) diğer hıristiyanlar karşısında savunun Ebu Kurra konu edinilmektedir. Çalışmada ilk olarak Theodore Ebu Kurra'nın hayatı ele alınacak; daha sonra onun metinlerinden hareketle, İslam'a/müslümanlara nasıl baktığı ortaya konulmaya çalışılacaktır[2].

**Hayatı**

Ortaçağ Batı kilise geleneğinde Abu Kara (Αβουκαρώ) lakabıyla, İslami literatürde ise hem isminin Arapça teleffuzuyla Seyâdûrus hem de lakabıyla Ebu Kurra[3] diye bilinen Theodore, Urfa'da (Edessa, Ruhâ)doğdu[4]. Doğum tarihinin Vasiliev[5], Guillaume[6], Graf[7] ve Jeffery[8] 740; Griffith-Kazhan 740-755[9] arası; Ignace Dick 750[10] ve yine Griffith 755 civarı olduğunu söylerken[11], Ebu Kurra hakkındaki en son biyografiyi kaleme alan Halil Samir, yukarıda verilen tarihlere de atıfta bulunmakla birlikte, bu tarihin çeşitli gerekçelerden dolayı 755 olduğunu kabul

---

[1] Melkit, Süryanice bir kelimedir ve kral taraftarı anlamına gelir. Yerel monofizit doktrinini reddederek, 451 Kadıköy konsili kararları hususunda İstanbul Patrikliğini takip eden Süryaniler ve Mısırlılar için kullanılan bir kavramdır.

[2] Ebu Kurra'nın eserlerinin çok eski tarihlerde basılmış olmasına rağmen, temin etme çabamız sonuç vermediğinden hakkında yapılan çalışmalarda eserlerinden yapılan nakiller bağlamında konuyu ele almak zorunda kaldık.

[3] İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist*, neşr Rıza Teceddüd, Tahran ts., s. 26, 207. Sayfa 26'da adı geçen ve Harran'ın melki piskoposu olduğu söylenen Ebu İzze'nin de Thedore Ebu Kurra olduğu Sidney Griffith tarafından zikredilir. Bkz. Griffith, "Theodore Abû Qurrah's Arabic Tract on The Christian Practice of Veneration Images", *Journal of American Oriental Society*, 105 (1)/*1985*, s. 55.

[4] Theodore'un hayatını kaleme alan eski ve yeni müellifler arasında Urfa doğumlu olduğu hususunda genel bir uzlaşma olduğu gibi *fi's-sucûdi li-suver* adlı çalışmasının yirmi üçüncü makalesinin başında, "... Mübarek şehrimiz, Ruhâ" şeklindeki ifadesi de bunu desteklemektedir. Samir Halil Samir el-Yesûî, "el-Cedîd fi Sireti Seûdûrûs Ebî Kurra ve Âsâruhu", *el-Meşrik*, Dâru'l-meşrik, Beyrut 1999, Temmuz-Kânun'l-evvel, cilt 2, s. 417.

[5] A. Vasiliev, "The Life of St. Thedore of Edessa", *Byzantion*, 16 (1942-43), s. 214;

[6] Guillame, bu tarihi Theodore'un Kudüs Patriği Thoma, Patrik Thedoret, Tikritli Ebu Râita ve halife Me'munla ilişkilerinden hareketle ileri sürer bkz. "Thedore Abu Qurra as Apologist", *Moslem World*, XV/1, 1925, New York 1966, s. 42.

[7] Halil Samir, "el-Cedîd fi sîret...", s. 418.

[8] Arthur Jeffery, "Abû Qurrah", *Encyclopeidia of Islam* (IA) 2.bsk., I, 136.

[9] Sidney H. Griffith., Alexander Kazhdan, "Thedore Abu-Qurra, Abukar", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Alexander P. Kazhdan ve diğerleri, Oxford University Press, Oxford 1991, III, 2041.

[10] Halil Samir, a.g.m., s. 418.

[11] Sidney H. Griffith, "The View of Islam from the Monosteries of Palestine in the Early 'Abbasid Period: Thedore Abû Qarrah and the *Summah Thelogiae Arabica*", *Islam and Christian-Muslim Relations*,VII/1, 1996, s. 13.

eder[1].

Ömrünün büyük bir kısmını doğduğu yerde geçiren Ebu Kurra, ilk eğitimini burada aldı. Onun daha sonra, Kudüs yakınlarındaki Mar Sabas manastırında keşiş olduğu genel olarak kabul edilir ve Griffith buraya gidiş tarihini 775 yılı olarak verir[2]. Ancak John C. Lamoreaux, Ebu Kurra'nın bu manastırda bulunduğunu fakat hangi tarihte ve ne kadar kaldığı hususunun tartışmalı olduğunu söyler. Bununla birlikte Lamoreaux çalışmasının sonraki kısımlarında bir takım gerekçeler ileri sürerek, Ebu Kurra'nın Mar Sabas ile herhangi bir ilişkisinin bulunmadığı kanaatine ulaşır[3]. Lamoreaux'un yaklaşımı kabul edilecek olursa, Ebu Kurra'nın doğumundan piskopos olarak tayinine kadar geçen süre karanlıkta kalmaktadır. Bu yüzden savunanları da bulunduğu için, onun Mar Sabas manastırı ile Ebu Kurra ilişkisini zaman zaman yer vermekten çekinmeyeceğiz.

Ebu Kurra 795 yılında Harran piskoposluğuna tayin edildi[4]. Burası, Urfa metropolitanlığının yardımcı piskoposluğu idi. 795-812 yılları arasında Antakya Patrikliği yapan Theodoret tarafından, 812'de görevinden alındı[5]. Görevden alınma sebepleri hakkında, Süryani Mikhail dışında herhangi bir kaynakta bir bilgi verilmez. Ona göre ise görevden alınma sebebi, Ebu Kurra aleyhine ileri sürülen suçlamalardı[6].

Ebu Kurra'nın Mar Sabas ile bağlantısını kabul edenler, görevden alınmasından sonra oraya döndüğünü ve burada eserlerini kaleme almaya başladığını iler sürerler[7]. Hatta muhtemelen, patriklikten alındıktan sonra, Kudüs'e giderek oradaki kutsal mekanları ziyaret etmiş ve bu sırada, Davud adılı biriyle tanışmıştır. Bu manastırla bağlantısını kabul etmeyen Lamoreaux ise, görevden alındıktan sonraki hayatıyla

---

[1] Halil Samir'in gerekçeleri, 813'de başlayan seyahatlerinin ve 829'da halife Me'mun huzurunda yapılan tartışmaların, 79 yaşındaki bir kimsi için zor şeyler olmasıdır. Bkz. Halil Samir, "el-Cedîd fi sîret...", s. 417-8.

[2] Griffith, "The View of Islam...", s. 13.

[3] Lamoreaux'un bu konudaki gerekçeleri arasında, Ebu Kurra'ya atfedilen bütün metinlerin yazar olarak, hiçbir zaman Mar Sabas manastırı ile ilişkilendirilmediği, onun yerine Harran Piskoposu olarak gösterildiğini; hatta İslami kaynaklarda bile onun bu şekilde anılması yer alır. John C. Lamoreaux, "The Biography of Theodore Abû Qurrah Revisited", *Dumbarton Oaks Papers*, no. 56, Dumbarton Oaks Research and Collection, Washington D.C. 2002, s. 25. İslami kaynakların Ebu Kurra'ya atıfları için bkz. İbnü'n-Nedim, *a.g.y.*

[4] Halil Samir, "el-Cedîd fi sîreti...", s. 418. Griffith, "The View of Islam..." adlı makalesinde piskoposluk tarihi olarak 780 verirken, daha sonra kaleme aldığı "Theodore Abû Qurrah's..." adlı makalesinde bu tarihin Ignace Dick tarafından 795 olarak tespit edildiğini söyler. Bkz. Griffith, a.g.m., s. 58.

[5] Griffith, Thedoret'in görev süresi hakkında iki farklı tarih verir. Bunlardan 1996 tarihli "The View of Islam..." adlı yazısında 785-799 tarihini verirken daha önceki "Theodore Abû Qurrah's..." adlı 1985'de yayınlanan yazısında ise 795-812'yi vermektedir. Ebu Kurra'nın piskoposluk süresiyle ilgili olarak, bazıları kısa bir süre tabirini kullanır. Anlaşılan, piskoposluğun kayd-ı hayat şartıyla seçilmelerinden dolayı, Ebu Kurra'da olduğu gibi on yedi yıl kısa bir süre olarak görülmektedir.

[6] Griffith, "Theodore Abâ Qurra's...", s. 54; Halil Samir, "el-Cedîd fi sîret...", s. 418.

[7] Griffith, "The View of Islam...", s. 13.

ilgili bir şey söylemez[1].

IX. yüzyılın başında, Mar Sabas kökenli Job/Eyyub'un Antakya Patriklik makamına oturması üzerine eski görevine iade edildi. Ancak 813'te Kudüs patriği Thoma'nın (807 veya 811-821) monofizit görüşü savunan Ermenilerin Kadıköy konsil kararlarını kabul etmesi için bir metin kaleme almasına yönelik davetini kabul etti. Arapça olarak telif ettiği bu metin, Mikhail Synkellos[2] tarafından götürüldü. Bizans imparator'u Mikhaill Rangabe (811-813) isteği üzerine yine onun tarafından Yunanca'ya çevrildi. Arapça'sı kaybolan metnin Yunanca'sı günümüze kadar gelmiştir[3].

Thedore Ebu Kurra'nın 813 yılı sonrası hayatı hakkında kaynaklar onun Kadıköy inançlarını monofizitler arasında yaymak, hıristiyanlara yönelik müslüman eleştirilerini cevaplandırmak ve onlarla tartışmak maksadıyla yaptığı seyahatlerden söz ederler. Bu maksatla, *Fî vucûdi'l-hâlik ve'd-dînu'l-kavîm* adlı kitabında da söz ettiği gibi İskenderiye'ye kadar gelmiş ve burada, müslümanlarla olan tartışmalarda ortaya koyduğu fesahat ve sergilediği mantıksal tutarlılıktan dolayı sıradan insanları şaşırtmıştır. Ancak, Kıptilerden çok az kimseyi Kadıköy inanç esaslarına döndürebilmiştir. Ermenistan'a gitmek için İskenderiye'den ayrılan Ebu Kurra, 815'de buraya ulaşır ve orada, prensin huzurunda dini bir tartışmaya katılır[4]. Ermein Patriğinin, Ebu Kurra'nın karşısına çıkması için çağırdığı Süryani felsefeci Ebû Râita gelememesine rağmen, Ebu Kurra'ya karşı bir mektup kalem alır ve Nusaybinli Nonnus ile birlikte gönderir. Nonnus'tan, bilgin olarak zikrettiği Ebu Kurra ile tartışmaya başlamadan önce, herkesin huzurunda bu mektubun üç kez okunmasını ister. Söz konusu mektuba rağmen, Ebu Kurra'nın tartışmada galip geldiği Süryani Michael tarafından nakledilir. Süryani Mikhail'in Ebu Kurra'nın rakiplerinin Kitab-ı Mukaddesi ve kilise babalarını bilmediklerin söylemesine rağmen Ebu Kurra, Kudüs gezisi sırasında karşılaştığı ve aslen süryani iken onun sayesinde melkiliği kabul eden Davud'a yazdığı mektupta, Kadıköy konsili kararlarını kabul etmeyenlerin kilise babalarından deliller ileri sürdüklerinden[5] yakınır.

Halil Samir, muhtemel kaydıyla Ebu Kurra'nın Ermenistan'dan dönüşünden sonra, Bağdat'a gittiğini ve burada mutezilenin büyükleriyle ve hıristiyan düşünürlerle karşılaştığını zikreder. Bunlar arasıda, Ebû Hüzeyl el-Allâf (752-840),

---

[1] Bu kanaati, Lamoreaux'un elimizdeki konuyla ilgili makalesinden hareketle söylüyoruz. Çünkü orada, bununla ilgili bir şey söylememektedir. Ancak bu onun konuyla alakalı hiçbir şey söylemediği anlamına gelmemelidir. Zira, Theodore Ebu Kurra'nın Arapça metinlerini İngilizce'ye çevirdiği ve bu sıralar çıkmış olması gereken hacimli bir çalışması vardır ve orada, piskoposluk sonrası için bilgi vermiş olması muhtemeldir.

[2] Mar Sabas keşişi olup aynı zamanda vaiz, gramerci ve aziz olan Mikhail Sykellos'un hayatı hk. bkz. Robert Browning-Alexander Kazhdan, "Michael Synkellos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander Kazhdan ve diğerleri, II, 1369-1370.

[3] Samir Halil, "el-Cedîd fi sîret...", s. 420.

[4] Griffith, bu tartışmanın tarihinin 817 olduğunu söyler. Bkz. Griffith, "The View of Islam...", s. 13.

[5] Samir Halil, "el-Cedîd fi sîret...", s. 421; Griffith, "The View of Islam...", s. 13.

Nazzâm (ö. yak. 840) ve Ebû Râit et-Tekrîtî ve Abdu Yeşû' en-Nesturî[1] yer almaktadır.

813 tarihinden sonra Ebu Kurra hakkındaki son tarihsel kayıt, 1140/213 senesinde ismi bilinmeyen Urfa'lı bir tarihçi tarafından Harran'da halife Me'mun'la Ebu Kurra'nın Hıristiyanlık dini üzerine yapmış olduğu tartışmadır[2]. Bu kayıt, Me'mu'nun Bizans'la savaşmak maksadıyla Anadolu'ya geçtiği 215/830 yılına denk düşmektedir. Me'mun'un bu seferi, 15 Cemaziyelevvel 215'de (830) meydana gelmiştir[3]. Halil Samir, Musul'dan başlayan ve Tarsus'a kadar uzanan bu sefer sırasında, Me'mun'un geldiği 829 yılında Ebu Kurra'nın onunla görüştüğünü söyler. Daha sonra Ebu Kurra tarafından kaleme alınan bu konuşma, günümüze kadar gelmiştir. Söz konusu metnin, Ebu Kurra'ya ait olmadığına dair itirazlar varsa da Guillaume metnin ona aidiyeti hususunda emindir[4].

Bu sırada, Griffith'e göre 75[5], Halil Samir'e göre ise 76 yaşında[6] olan Ebu Kurra, bu olaydan kısa bir süre sonra da, muhtemelen 830 yılında vefat etmiştir[7].

**Entelektüel Arkaplanı**

Ebu Kurra'nın metinlerinden hareketle onun entellektüle arka planını iki kısma ayırmak uygun görünmektedir. Bunlardan biri doğduğu yer olan Urfa'daki eğitimi, genellikle kabul edilen Mar Sabas manastırında elde ettikleri; ikincisi ise, içinde yaşadığı İslam kültür ortamındaki kazanımlarıdır.

Ebu Kurra'nın doğduğu Urfa, farklı din ve inançtan insanların bulunduğu bir şehir olmakla birlikte, kültürel ve dini bakımdan başlangıçtan beri Süryaniliğin hakim olduğu bir yerdir. Ms. I. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlığı kabul eden ve Hıristiyan inancının şekillenmesinde önemli bir fonksiyon icra eden Urfa, Süryanilerin tarih boyunca, ilahiyat bağlamında düşünsel olarak öne çıktıkları iki okuldan biridir (diğeri Harran okuludur). Burası, söz konusu dinsel geleneğin yanı sıra, V. yüzyıldan itibaren Atina ve civarındaki felsefi okulların kapatılmasından

---

[1] Halil Samir, a.g.m., s. 421.

[2] Griffith ve Kazhdan'ın *The Oxford Dictionary of Byzantium* adlı kitapta yer alan ve yukarıda zikredilen Ebu Kurra maddesinde 824 yılında, onun Bağdat'ta halifenin huzurunda müslüman alimlerle tartıştığı zikredilir. Ancak, bu muhtemelen Urfalı Theodore ile Theodore Ebu Kurra'nın karıştırılmasının bir kaynaklanmıştır. Zira Griffith, 1996'da yayınladığı ""The View of Islam..." adlı makalesinde bu görüşünden vazgeçer. Bkz. a.g.m., s. 13.

[3] Nahide Bozkurt, "Me'mûn", *DİA*, XXIX, 103.

[4] Guillaume, "Theodore Abu Qurra as Apologist", s. 42. Bu tartışmanın içeriği ve Ebu Kurra'ya yöneltilen sorular ve onun cevapları ve karşı soruları için bkz. Guillaume, a.g.m., 46-51; Casim Avcı, *İslâm ve Bizans İlişkileri*, Klasik, İstanbul 2003, s. 139-145.

[5] Griffith, "The View of Islam...", s. 13

[6] Samir Halil, "el-Cedîd fi sîreti...", s. 421.

[7] Fayiz Fericân, "Ebû Kurra (Seûdurûs ?-830)", *el-Mevsuatü'l-*Arabiyye, 1988, I, 133; Griffith ve Samir, kesin bir tarih vermesizin 829'dan kısa bir süre sonra öldüğünü söylerler, Griffith, "The View of Islam...", s. 13; Samir Halil, "el-Cedîd fi sîret...", s. 421.Guillauem, Vasiliev, vefat tarihi olarak 820'yi zikrederler.

sonra, bir kısmı Yeni Eflatuncu bilim adamlarının gelmesiyle daha da hareketli bir hale gelmiştir. Böylece Urfa okulu, Yeni Eflatuncu düşünceyle de tanışmıştır. Muhtemelen bunun bir sonucu olarak, Grekçe eğitim verilmeye başlanmış; ancak hakim dil her zaman Süryanice olmaya devam etmiştir. Bu okulda bulunan bilim adamı ve felsefeciler Yunanca eserleri Süryanice'ye tercüme etmişler ve daha sonra söz konusu eserler, Süryanice'den de Arapça'ya çevrilmiştir[1]. Bu açıdan bakıldığında Urfa'nın, dini inanç (Hıristiyanlık) ile felsefi düşüncenin harmanlandığı bir yer olduğu söylenebilir.

Böyle bir ortamda doğan Ebu Kurra'nın buradaki hıristiyanlar arasında cari olan adete uygun olarak tıp, mantık ve felsefe özellikle[2] Aristo felsefesi[3] okumuş ve felsefi renge bürünmüş Hıristiyan düşüncesiyle ilgili alt yapısını oluşturmuş olduğu; metinlerinde görünen Kitab-ı Mukaddes ve kilise babaları hakkındaki bilgisinin ise, Mar Sabas manastırında tamamlandığı ya da buraya gelmeden önce edindiği bilgileri orada daha da derinleştirdiği söylenebilir. Bu aynı zamanda, aralarında hoca-talebe ilişkisi olmasa bile, Yuhanna ed-Dimeşkî'nin düşüncelerinin hakim olduğu bu manastırda, en azından Müslümanlara ve diğer hıristiyan mezheplerine yönelik eserler kaleme alan bir öncüsü olarak ondan etkilenmiş olma ihtimalini düşündürtmektedir[4].

Bu eğitiminin yansımalarını, İslami kaynaklarda Yunan felsefi eserlerini Arapça'ya çevirenler arasında zikredilmesinde[5]; Aristocu ve Yeni Eflatuncu felsefeyi Hıristiyani inanç esaslarının açıklanması ve savunulmasında kullanmasında olduğu kadar, insanların onu "Ebu Kurra el-âlim", "Ebu Kurra el-Hakîm", "Ebu Kurra el-Feylesof" olarak isimlendirmelerinde[6] de görmek mümkündür. Hatta, muhaliflerinin bir kısmı, onun bu özelliklerinden dolayı ayıplamışlardır.

Ebu Kurra'nın entelektüel arka planında açık bir şekilde görünen ikinci kaynak ise, İslam kültürüdür. Arapça yazan hıristiyan düşünürlerin bir kısmı, yaşadıkları dönemdeki oldukça popüler olan İslam kelamında var olan gelişmeleri iyi biliyorlar ve kelamın ayırt edici özelliği olan diyalektik metodunu kullanıyorlardı. Ancak bu hıristiyan yazarların kelamdan aldıkları şeyin yalnızca metodun olduğunu söylemek,

---

[1] Kazım Sarıkavak, "Urfa-Harran Okulları ve Süryaniler", *Süryaniler ve Süryanilik*, Haz. Ahmet Taşğın, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 90-94.

[2] Samir Halil, "el-Cedîd fi sîret...", s. 418.

[3] Ebu Kurra'nın eğitimli bir Aristocu olduğuna dair bkz. John Meyendorff, "Bizans'ın İslam Anlayışı", çev. Fuat Aydın, *Hıristiyanların İslam'ından Müslümanların İslam'ına*, derleyen Fuat Aydın, Ataç Yayınları, İstanbul 2006, s. 24.

[4] Eserlerinde kullandığı üslup ve tarz ed-Dimeşkî'nin yanı sıra, Leontius'dan da etkilendiği ya da onların metinlerini çokça okuduğunu gösterir. Halil Samir, "el-Cedîd fi sîret...", s. 418.

[5] Fayiz Ferîcân, "Ebu Kurra (Seûdurûs)", *a.g.e.*, I, 133. Halil Samir, Ebu Kurra'nın böyle bir faaliyet içinde bulunmadığını, bunun mütercim Theodore Mopsueste ile onun karıştırılmasından kaynaklandığını söyler. Halil Samir, "el-Cedîd fi sîret...", s. 436.

[6] Samir Halil, "el-Cedîd fi sîret...", s. 422. Ayrıca Suriyeli Michael onun bir sofist olduğunu söyler. Bkz. Griffith, "Theodore Abû Qurrah's...", s. 54. Lamoreaux da yukarıda zikredilen feylesof sıfatının eserlerinin biyografik atıf kısımlarında bulunduğunu söyler. Bkz. Lamoreaux, "The Biography of Theodore Abû Qurrah Revisited", s. 36-38.

etkileşimi ortaya koymak bakımından yeterli olmayabilir. Bu etkileşimi gösteren en önemli şeylerden biri, tartışmak ve ispat etmek maksadıyla ele alınan konulardı[1]. Bu özelliklerinden dolayı ilgili hıristiyan yazarları *hıristiyan mütekellimûn* olarak isimlendirmenin çok da garip bir adlandırma olarak görülmemesi gerektiği söylenir[2]. Bunların en başında gelen isim ise, Ebu Kurra'dır. Eserlerinde müslümanların ileri sürdükleri tanrı düşüncesiyle alakalı itirazları, *müslüman mütekellimûn* metodunu kullanarak cevaplamaya çalışır[3]. Aklı öne çıkartır ve inanç esaslarının, inanç konusu olmasından önce nazari aklın konusu olması gerektiğini söyler: Kişiye düşen, "imanını akıl ile düşünmesidir". Bu etkinin Ebu Kurra'daki varlığının bir diğer göstergesini ise, eserlerini hem karşılık konuşma şeklinde ele alması hem de bunlara verdiği isimlerde görmek mümkündür: *Muhâvere*, *Cevâbu suâlin*, *reddü i'tirâz*, *mücâdele*, *risâle* vs. İnanç esaslarının nazarı aklın konusu olması Mutezile kelamının Ebu Kurra üzerindeki etkisinin bir ifadesi olarak kabul edilir[4]. Ancak bu etkilenme bilinçli bir tercihten, yani müslümanları hıristiyan inançları hususunda ikna etmek maksadıyla onların kullandığı üslubu edinmek arzusundan kaynaklanır görünmektedir[5].

Ebu Kurra'nın İslam kültür çevresinden etkilenmesi, onun genel olarak bu kültürel çevre içinde faaliyet göstermesinin bir sonucudur. Bunu, bildiği ve kendileriyle eserlerini kaleme aldığı üç dilden (ana dili olan Süryanice, Yunanca ve Arapça), Arapça olanların onun tanınmasını sağlayan çalışmalar olmasında[6]; hatta İslam dünyasındaki hıristiyanlar dışında tanınmamasında da görmek mümkündür. Ebu Kurra'nın, selefi ve benzer faaliyetler içinde bulunan Yuhanna ed-Dimeşkî vs.'den farkının hıristiyan düşüncesinde yeni şeyler ortaya koymuş olmaktan ziyade, kendisinden öncekilerin ortaya koyduklarını İslam düşünce evrenine uygun olarak, eskiye göre yeni bir tarzda[7] ifade etmekten ibaret olduğu bile söylenir[8]. Bunu da, müslüman komşularıyla tartışan yeni nesil hıristiyanların ihtiyaçlarını karşılamak adına yapar ve bu bir anlamda bir zorunluluktur.

---

[1] Özellik tanrının sıfatları meselesinin hıristiyan savunmacılar ve bu arada Ebu Kurra tarafından ele alınması ve metinlerinde yoğun bir şekilde yer vermesinde, bu etki rahatlıkla görülebilir.

[2] Mark N. Swanson, "Early Christian-Muslim Theological Conversation among Arabic-Speaking Intellectuals", s. 6.

[3] Bunun bir örneği için bkz. Gualliaume, "Theodore Abu Qurra as Apologist", s. 47; "The Discussion of A Christian and A Saracen" by John of Damascus, *The Moslem World*, XXV/1935, New York 1966, s. 272-273.

[4] Fayiz Fericân, "Ebu Kurra (Seûdurûs)", *a.g.e.*, I, 133.

[5] Fayiz Ferîcân, a.g.m., a.y.

[6] Ferîcân, onun şöhretinin sayıca az da olsa, önem ve muhteva bakımından daha üst düzeyde olan Arapça metinlerden kaynaklandığını söyler. Fayiz Ferîcân, "Ebû Kurra (Seûdurûs)", *a.g.e.*, I, 133.

[7] Griffith, "Byzantium and the Christians in the world of Islam...", *Encounters*, Leiden 1997, III/3, s. 255.

[8] Griffith, onun yaptığının Yuhanna ed-Dimeşkî'nin düşüncelerini popüler hale getirmekten; Kadıköy ve Maksimist tarzda ifade edilmiş olan hıristiyan doktrinini özetlemekten başka bir şey olmadığını söyler. Bkz. "Theodore Abû Qurrah's...", s. 53-54.

**Eserleri**

Yazılış gerekçeleri, kalem alındıkları dil ve sayıları:

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Ebu Kurra'nın eser kaleme alma gerekçeleri iki tanedir: Bunlardan birincisi, müslümanların hıristiyanlara yönelttikleri eleştirileri cevaplayarak bunlar karşısında aciz kalan yeni nesil hıristiyanların ihtida etmelerine engel olmaktır. Bunu, bir din olarak İslam'ın yetersizliğini ortaya koyarak yapmaya çalışır[1]. İkincisi ise, Kadıköy konsilinde alınan kararları kabul etmeyen monofizit kilise mensuplarını ve nesturileri bu konuda ikna ederek onları, Kadıköy kararlarını kabul eden melkitler haline getirmektir[2].

Ebu Kurra, bu maksada uygun olarak da eserlerinin tamamına yakınını Arapça, ancak çok az bir kısmını, ana dili olan Süryanice olarak kaleme almıştır. Bunlardan Süryanice yazdığını söylediği ve otuz *meyâmir*den (*makale*) ya da bölümden oluşan metin bize kadar gelmemiştir[3]. Arapça olarak yazılanlardan yirmi dört tanesi bilinmekte olup bunların on altı tanesi basılmış, sekizi de el yazması halinde bulunmaktadır[4].

Yunanca kaleme aldığı kırk üç metin günümüze ulaşmıştır[5]. Ancak Griffith, bunların Yunanca çalışmaların, Ebu Kurra tarafından bu dilde yazılmadıklarını

---

[1] Griffith, "Theodore Abû Qurrah's...", s. 66.

[2] Ebu Kurra'nın maksadının bu olduğunu özellikle Yunanca basılan eserlerinde görmek mümkündür. Bu metinler içinde, Araplarla yapılan tartışmalar ya da onların sordukları sorular, Yahudilik ve yahudilerle ilişkili olarak kalem alınmış metinler bulunsa da, onların büyük kısmı, monofizit hıristiyanlara yöneliktir. Bunlardan 9 tanesi doğrudan Nasturî, Yakubî ve Aryüsçülere yöneliktir. Samir Halil, "el-Cedîd fi sîret...", s. 423-427.

[3] Ebu Kurra Süryani bir metin kaleme aldığını *Fî mevti'l-mesîh* adlı eserinde kendisi zikreder ve şöyle der: " Kelam hakkındaki bu şerhte sözümüzü büyüttük.....Ortodoks düşüncesini ve Roma piskoposu kıddis Leon'un sözünü övmek maksadıyla.... Süryanice yazdığımız otuz meyâmirde ortaya koyduk". Samir, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, burada zikredilen 30 *meyâmir*in, mustakil kitaplar olmaktan ziyade, bir kitap içindeki bablar anlamına gelmektedir. Samir Halil, "el-Cedîd fi sîret...", s. 422.

[4] Fayiz yirmi tane olduğunu ve bunların basıldığını söylemesine karşın, Samir Halil yirmi dört tane kitabını ismen zikreder ve bunlardan 16 tanesinin basıldığını ifade eder. Fayiz Ferîcân, "Ebû Kurra (Seûdurûs)", *a.g.e.*, I, 133; Samir Halil, "el-Cedîd fi sîret...", s. 428-436. Ebu Kurra'nın eserlerinin bulunma ve neşretmesini Constantin Bacha başlatmıştır. Onu, *Fî ikrâmi'l-ikûnât*ı bulan Yuhanna Arednzin takip etmiştir. Louis Sheyho *Vucûdu'l-hâlık ve'd-dînü'l-kayyim*, *Meşrık* dergisinde neşretmiştir. Eserlerin bir kısmını Graf Almanca'ya tercüme etmiştir. Ebu Kurra'nın eserlerinin büyük bir kısmı, Gürcü diline tercüme edilmiş ve bize kadar bu dilde gelmiştir.

[5] Griffith, "The Vievw of Islam...", s. 13. Meyendorff, Yunanca kaleme alınanların elli iki tane olduğunu söyler. Bkz. John Meyendorff, "Bizans'ın İslam Anlayışı", s. 23. Guillauem, Ebu Kurra'nın Yunanca eserlerinin 1606 kadar eski bir tarihte, Ingolstad'daki cizvitler tarafından basıldığını haber verir. Bkz. Guillaume, "Theodore Abu Qurra As Apologist", s. 42. Yunanca eserleri Yunan Babalarının eserleriyle birlikte basılmıştır. Bunlardan İslam'a yönelik olanlar Glei ve Khoury tarafından Almanca tercümeleriyle birlikte yayınlandı (1995). Ayrıca Yunanca'dan on birinci yüzyılda Gürcü diline çevrildi ve Leila Dathiachvili tarafından Tiflis'te 1980'ye neşredildi. Yunan kilise babaları mecmuası içinde yayınlanan Yunanca kırk üç eserin Arapça adları ve kısa içerikleri hakkında bkz. Samir Halil, "el-Cedîd fi sîret...", 423-427.

sonradan Yunanca'ya çevrildiklerini gösteren işaretlerin bulunduğunu söyler[1]. Ancak, tamamı olmasa bile bu eserlerden bir kısmının Yunanca olarak kaleme alınmış olduklarını gösteren, -aşağıda İslam anlayışı hakkındaki kısımda da belirtileceği gibi- bir takım işaretler vardır. Arapça olanların aksine Yunanca olarak gelen eserlerin bir kısmı oldukça kısadır. Hatta bazıları bir sayfadan daha az, diğerleri ise, küçük kitapçık halindedir[2].

Ebu Kurra'nın Arapça ve Yunanca kaleme aldığı eserlerin burada teker teker sayılması çalışmanın maksadını aşacağından, bunlar için özellikle Halil Samir'in makalesine müracaat edilmesini ifade ederek, onun bir din olarak İslam ve mensuplarına bakışı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

**Ebu Kurra'nın İslam'a ve Müslümanlara Bakışı**

Yukarıda yer yer ifade edildiği şekliyle Ebu Kurra'nın kitaplarını kaleme alma gerekçeleri, genel itibariyle savunmaya yönelik olduğundan onun ister Yahudilik, ister İslam ya da kitaplarına konu olan herhangi bir inanç hakkındaki anlayışı, ancak hıristiyan inançlarını savunma bağlamın söylediklerin hareketle ortaya konulabilir.

Ebu Kurra tasvirlere saygının gerektiğini ortaya koymaya yönelik çalışmasında müslümanlara, "dışarıdakiler" anlamında *Berrâniyyûn* olarak isimlendirdiği grup içinde yer verir. Bu kelime, onun müslümanları, çölden gelmiş gayrımedeni bir halk olarak gördüğünün bir göstergesidir. Çünkü söz konusu kelime, eski Süryanice *barrâniyâ*den alınmıştır ve Ephraem[3] zamanında, çölde dolaşan bedevileri ifade etmektedir ve tanım gereği bedeviler medeni olmayan bir halktı[4].

Müslümanların dinin ifade etmek için *islam*, bu dine mensup olanları ifade etmek için de *muslimûn* ve *mü'minûn* kelimelerini kullanır. Neşredilmiş olan Arapça metinlerinde yalnızca bir yerde hz. Peygamberden bahseder ve Muhammed ismini kullanır. Bunlar doğrudan İslam ve müslümanları ifade etmek için kullandığı kavramlardır. Ayrıca zaman zaman, bağlamından dolayı müslümanları kastettiğini anladığımız dolaylı ifadeler de kullanır. Bunlar, "ehl-i iman/iman sahibi" ya da "men yeddei'l-imân/iman iddiasında bulunanlar" ve "men yeddei enne biyedihi kitâben munzelen minellahi/Allah'tan indirilmiş bir kitabın ellerinde bulunduğunu iddia edenler" gibi kavramlardır[5].

---

[1] Griffith, "The View of Islam...", s. 13. Bu müellif bir başka yazısında, Ebu Kurra'nın Yunanca'da bulunan küçük eserlerinin, IX. yüzyılda kutsal topraklardan kaçan bir keşiş tarafından Bizans'a getirilmiş olmasının muhtemel, olduğunu söyler. Bkz. "Byzantium and the Christians in the world of Islam...", s. 254.

[2] Fayiz Ferîcân, "Ebû Kurra (Seûdurûs)", I, 133.

[3] Aziz Ephraem, miladi III. yüzyılın başında Nusaybin'de doğmuş ve 373'de ölmüştür. Vaazlar, şiirler kalem almış tanınmış bir din adamıdır. Onun hk. daha geniş bilgi için bkz. Jerome Labour, "Saint Ephraem", *New Catholic Encyclopedia*, V.

[4] Griffith, "Theodore Abû Qurrah's...", s. 66.

[5] Griffith, "The Prophet Muhammad, His Scripture and His Message According to the Christian Apologies in Arabic and Syriac From the First Abbasid Century", *La Vie Du Prophète Mahomet*,

Bir din olarak İslam hakkında en derli toplu bilginin bulunduğu metin ise, Griffith'in, Ebu Kurra'nın Harran patrikliği yaptığı sırada (795-812) Mar Sabas manastırında yazdığını ileri sürdüğü, her kes tarafından ilk kitabı olduğu kabul edilen *Vucûdu'l-hâlık ve'd-dînü'l-kavîm/ Yaratıcının varlığı ve hakiki din* adlı eseridir. Bu çalışma aynı zamanda Ebu Kurra'nın İslamı derli toplu tasvir ettiği bir metnin bulunduğu yegane eseridir. Bütün çalışmalarında olduğu gibi bu metin de, Hıristiyanlığın diğer dinlerden üstün olduğunu ortaya koymak maksadıyla kaleme alınmıştır. Kitap iki bölümden oluşur. Birinci bölümde, Tanrı'nın varlığını ortaya koymayı hedefler; ikinci bölümde ise, kendi döneminde var olan dinleri ele alır. Bunu kendisinin yerine koyduğu muhayyel Arkadyalı[1] bir şahsın serüvenleri bağlamında yapar. Söz konusu şahıs, hiçkimsenin yaşamadığı bir dağda doğar ve büyür. Ömrünü burada geçirir. Ancak bir gün, gidermek zorunda olduğu bir ihtiyacından dolayı, Abbasîlerin ilk yüzyılında medeni dünyaya iner ve burada birden çok dinle (bunlar: sonradan sâbiîler olarak isimlendireceği paganlar, Zurvanist inancı sahip olan mazdeanlar, samiriler, yahudiler, hıristiyanlar, kanonik inciller hakkında özel yorumlar yapan maniciler, markionistler, bardesenitler[2] ve müslümanlardır) karşılaşır. Kendisini bunlardan hangisinin, "elçisinin içinde Tanrının tasviri, emirler ve yasakların ve mükafatlar-cezaların çoğunlukla insan aklının tanrı hakkındaki en yüce anlayışa uygun olduğunu kabul edeceği şeye münasip olan bir kutsal kitap getiren bir din" olarak tarif ettiği hakiki din olduğunu karar vermenin bir yolunu bulmak zorunda hisseder. Arkadyalı şahıs (Ebu Kurra) burada söz konusu din mensuplarının her biriyle teker teker karşılaşır ve bu kişiler kendi dinlerini ona anlatırlar. Onun burada karşılaştığı son grubu müslümanlar teşkil etmektedir. Arkadyalı müslümanla olan bu karşılaşmasını şöyle tasvir eder:

"Ötekilerden ayrıldım ve son olarak bir müslümanla karşılaştım. Şöyle dedi: Karşılaştığın kimselerin sözlerini dinleme. Çünkü onlar, başka tanrıları Allah'a ortak koşan müşriklerdir. Allah tarafından, sizi yalnızca O'na tapmaya ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamaya çağıran, izin verileni ve iyiyi yapmayı emreden; yasal olmayan ve kötü şey yapmayı yasaklayan peygamberi Muhammed'in eliyle bütün insanlara gönderilen İslam'dan başka bir din yoktur. O, ölüleri dirilteceğini vaat etti. Ve iyiyi yapanlara mükafat olarak cenneti. Buranın içinde su, süt, bal ve şaraptan oluşan ırmaklar akar. Onlardan içenlere zevk ve lüks bir hayat kadar, ne cinler ne de insanlar tarafından kendilerine dokunulmamış kadınlar[3] vardır. İnsanların arzu duydukları bütün iyi şeyleri, zümrüt, safir, gümüş vs.den yapılan yerleri ve şeyleri sonsuza kadar onlara ve ateşin hiç sönmediği cehennemi kötülük yapanlara vaat

Colloque de Strasburg (octobre 1980), Presses Universitaries de France, Paris 1983, s. 125126.

[1] Eski Yunanistan'da sade ve mesut bir ırkın oturduğu rivayet edilen dağlık bir ülke.

[2] Süryani gnostik, şair, astrolog ve felsefeci Bardasenes'in Babil astrolojisini Hıristiyan inancını karıştırması sonucu ortaya çıkan ve kurucusuna izafeten Bardasenitler diye adlandırılan hıristiyan fırka. Bardesenes hk. ayrıntılı bilgi için bkz. J. P. Arendzen, *New Catholic Encyclopedia*, II,

[3] Bu ifade Rahman suresi 55/74'den alınmıştır : "Onlardan evvel, insanlar da cinler de onlara dokunmamıştır"

etti"[1].

Ebu Qurra, çalışmasının sonunda bu dokuz dinin tanrı hakkındaki inançlarını ve onların ahlak anlayışlarını karşılaştırarak hakiki dinin Hıristiyanlık olduğunu ortaya koyar.

Hıristiyanlığın İslam'dan üstün olduğunu bir başka şekilde daha ortaya koyar. Bunu da, Hıristiyanlığın yayılışının Hz. İsa ve sonrakilerin mucizelerinin bir sonucu olduğunu, oysa İslam'ın yayılışının zikre değmeyecek sebeplerden kaynaklandığını söyler. Bu sebepler Ebu Kurra'da dağınık bir şekilde bulunsa da, aynı dönemde İslam karşıtı eser kaleme alanlardan Ammar el-Basrî'nin *Kitâbu'l-burhân* adlı eserinde toplu bir şekilde verilir[2]:Kabilevi dayanışma, kılıç; zenginlik, hakimiyet ve güç; etnik dayanışma (asabiyye), kişisel tercih, şehvete izin veren yasalar; büyü ve sihir. İslam'ın yayılışında etkin olan bu sebeplerin ileri sürülmesiyle, Hıristiyanlığın ilahi yardımın sonucu yayıldığı dolayısıyla, Tanrı katında tercih edilen bir din olduğu; oysa İslam'ın insanların beşeri arzularına hitap ettiğini, onların tatmin edilmesini kolaylaştıran şeyler ve güç kullanarak yayıldığı, bu yüzden de ilahi destekten yoksun bir din olduğunun ortaya konulmaya çalışıldığı, söylenebilir.

Ebu Kurra'nın *el-Hâlık ve'd-dînü'l-kavîm* adlı eseri dışındaki çalışmalarında İslam, onun peygamber, kutsal kitabı ve bu kitabın içeriği hakkında yaptığı atıflar, müslümanların sordukları sorular ya da hıristiyan inançlarına yönelik itirazları bağlamında, söz konusu inançların doğruluğunu ortaya koymak için bu konuların Kur'an'da ve müslüman uygulamalarında var olduğu dolayısıyla da yanlış olmadığını göstermeye matuf atıflardır.

Bu atıflar arasında, Sa'sa'b Halid'in İncillere atıfla Hz. İsa'nın insan olduğunu ileri sürmesine cevaben onun Tanrı'nın oğlu olduğunu savunmak maksadıyla Kur'an'da Hz. İsa'nın Allah'ın Kelam'ı[3] olarak isimlendirmesine atıfta bulunur. Hıristiyanların tanrı kabul ettikleri İsa'nın öldüğü şeklindeki sorulara Al-i İmran 3/48'i iktibasla cevap verir. Hz. İsa'nın isteyerek mi yoksa istemeden mi öldüğü ve her ikisinin olumlu ya da olumsuz olarak cevaplandırılmasında ya yahudilerin suçsuz ya da tanrının güçsüz sonucunu çıkaran müslüman yaklaşımına, "Allah'ın saptırdığını kimsenin doğru yola iletemeyeceği..."[4] ayetini iktibas ederek karşılık verir. Tasvirle ilgili eserinde, bu anlayışta tanrıya beden izafe edildiği şeklindeki itiraza, Kur'an'da Allah'ın tahta oturması, ellere ve yüze sahip olmasını ifade eden metinleri iktibas ederek cevaplandırır[5].

Ebu Kurra'nın İslam hakkındaki bu bilgisi yalnızca Kur'an'la sınırlı olmayıp Hz. Peygamberlerin hadislerini de içermektedir. O, yaşayan bir kimsenin

---

[1] Griffith, "The View of Islam...", s. 14; Lamorreaux, "The Biography of Theodore Abû Qurra Revisited", s. 31.

[2] Bu sebepler, Habib b. Hidmeh Ebû Râita, Hüneyn İshak tarafından da zikredilir. Bkz. Griffith, "The Prophet Muhammad...", s. 143.

[3] Nisa 4/171.

[4] Araf 8/186.

[5] Guillaume, "Theodore Abu Qurra As Apologist", s. 47-50.

heykelini/resmini yapan kimseden kıyamet günü ona can vermesi isteneceği şeklindeki hadisi[1] ve bu yüzden de, Abdullah b. Abbas'ın, gençliğinde heykel ustası olan birine, cansız şeylerin yapılması şeklindeki tavsiyesini de bilmektedir[2].

Ebu Kurra'nın yukarıda bahsedilen ve tamamına yakını Arapça olarak kaleme alınmış olan metinlerden hareketle ortaya konulan İslam'ın, kabul edilmeyen, Hıristiyanlıktan aşağı bir din olarak takdim edilmiş olmasına rağmen ona yöneltilen eleştiriler saygı sınırlarının dışına taşmadığı gibi, bir din olarak İslam, onun kutsal kitabı ve peygamberinin sözleri hakkında verilen bilgilerin, müslümanlar tarafından doğruluğu hususunda itiraz edilmeyen şeyler olduğu söylenebilir. Ancak, Yunanca olarak kalem almış olduğu ve bize kadar gelen eserlerde, İslam inancına ve kötü bir ruh tarafından ele geçirilmiş, Aryüsçü, sahte bir peygamber olarak kabul ettiği Hz. Muhammed'in şahsına karşı olumsuz bir tavır sergiler[3].

Aynı yazarın iki farklı dildeki metinlerinde birbirinden farklı iki tavır göstermesinin muhtemel iki sebebi olabilir.

Bunlardan birincisi ve belki de en önemlisi: Arapça yazdığı eserlerin, muhtevalarından da anlaşılacağı gibi müslümanlara yönelik olan metinler olmasıdır; bu metinlerin birincil muhatapları Müslümanlardır. Bu yüzden, onlara ulaşması, onlar tarafından okunması maksadıyla yazılmış olan metinlerde İslam'ın eleştirilmesi ve Hıristiyanlık karşısında hakiki bir din olmadığı ortaya konulması hedefi güdülse de, onun takdimini olabildiğince müslümanların anlayışına uygun olarak yapmaya çalışır ve hakkında olumlu bir dil kullanır. Ancak, Yunanca yazılan ve müslümanların ulaşmasının mümkün olmadığının düşünüldüğü metinlerde, olumsuz bir dil ve yaklaşım sergilemekten çekinmez. Zira, bu metinler doğrudan hıristiyanlar hedeflenerek Yunanca olarak kaleme alınmıştır; onların müslümanların ellerine ulaşması ve okumaları mümkün değildir.

Muhtemel ikinci sebep ise, yine birinciyle doğrudan ilişkili olan, müslümanların içinde yaşamış olmasıdır. Bu da, onu ilişkileri germemeye yönelik bir yaklaşıma götürmüş; İslam ve Hz. Peygamber hakkındaki hakiki kanaatlerini ortaya koymasına engel olmuş olabilir.

---

[1] Buharî Libas 89/2; Buyû' 104

[2] Griffith, "Theodore Abû Qurrah's...", s. 67.

[3] Meyendorff, "Bizans'ın İslam Anlayışı", s. 23.